

Лук'янова Лариса Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
E-mail: andragogika@ukr.net

АНДРАГОГІКА: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОХОДЖЕННЯ ТЕРМІНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ

У статті представлено етимологічний аналіз дефініції «андрагогіка», здійснений на підставі праць зарубіжних учених; виявлено низку суперечностей у поглядах дослідників на її сутнісну і змістову самостійність; доведено спорідненість андрагогіки з іншими галузями наукового знання і практики, які входять в систему наук про людину; розкрито міждисциплінарний характер андрагогіки.

Ключові слова: андрагогіка, педагогіка, наукове знання, сфера соціальної практики, навчальна дисципліна.

Посилення ролі освіти дорослих є зворотною реакцією суспільства на зрослі потреби до рівня адаптації дорослої людини в умовах динамічно змінюваного світу. Необхідність такого еластичного реагування на зміни у професійній, суспільній, економічній, етичній сферах спонукають до постійного оновлення й актуалізації знань та вмій їх ефективного використання у процесі виконання різних суспільних ролей, а також у життєвих та професійних ситуаціях.

Водночас, як слушно зауважують дослідники, нині склалася певна суперечність між практикою навчання дорослих, яка на емпіричному рівні використовує специфічні підходи до організації навчання, та теоретичним осмисленням цих підходів. У теорії і практиці навчання дорослих сформувалася нагальна потреба розбудови наукової системи, зміст якої відображав би основні закономірності, принципи й особливості навчання дорослих, що загалом дозволить значно підвищити ефективність освітньої діяльності з дорослими [3].

Слід наголосити, що вивчення особливостей навчання дорослої людини має тривалу історію. Однак лише з середини ХХ ст., як наголошують дослідники, сформувалася суспільна потреба у створенні науки, предметом якої є специфічні підходи до організації навчання дорослих. Саме у цей період почав активно формуватися новий напрям у сфері освіти – *андрагогіка*, роль якої полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних засад освіти дорослих, визначені ефективних шляхів впровадження її у суспільну практику.

Зусиллями учених різних країн (Т. Александер, Д. Кідд, М. Ноулз, Ф. Пеггелер, Є. Радлінска, Б. Самоловчев, Л. Турос та ін.) формувалася категоріальний апарат андрагогіки, вивчалися її

дослідницькі методи тощо. Проте й донині ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науці не тільки не склалося її усталеного визначення, а навіть відсутнє однозначне тлумачення сутності, не встановлено чітке місце в системі наук.

Вважаємо, що визначенню місця андрагогіки в системі наук про освіту і виховання має передувати аналіз походження самої дефініції. Так, термін «андрагогіка», утворено за аналогією дефініції «педагогіка» від грецьких *aner* (*andros*) і *agein* (*ago*) - «*andros* – доросла людина та *agein* – вести), тобто з урахуванням етимологічного походження термін означає «вести дорослу людину». Проте, як вказує Л. Турос, не можна трактувати такий переклад тільки дослівно, оскільки це тлумачення не дозволяє зрозуміти сучасного сенсу самого поняття [11, с. 10-12]. У цьому контексті цікавою вбачаємо є думку польських дослідників. Так, М. Кузьнічка і І. Гурецька переконані, що термін «андрагогіка» для багатьох й донині залишається загадкою, в інших викликає розмиті уявлення щодо зв'язків з педагогікою, невелика кількість учених, які цікавляться цією проблемою, вважають андрагогіку однією з автономічних гуманістичних наук [6]. Проте, у цьому вчені не вбачають нічого дивного, оскільки навіть за умови визнання андрагогіки самостійною дисципліною, яка має чітко визначені предмет, проблематику і методи досліджень, вона залишається наукою відносно молодою.

Принагідно нагадаємо, вперше термін «андрагогіка» було ужито німецьким педагогом А. Каппом у 1833 р., хоча самостійність, на думку польських вчених, вона набула лише у другій половині ХХ ст., відокремившись від джерела свого виникнення і розвитку – педагогіки [8]. У той час термін не набув значного поширення, а доцільність його використання викликало бурхливий опір, сумніви, дискусії серед вчених. Так, відомий німецький педагог і філософ І. Гербарт виступив проти самої ідеї вивчення й розвитку освіти дорослих, оскільки вбачав у андрагогіці небезпеку «узаконення вічного неповноліття». Проте у працях ученого помітно увиразнюється ідея виховання упродовж життя.

Як вказує С. Змейов, у першій половині ХІХ ст. освіта дорослих не набула масштабності, а термін андрагогіка активно не поширювався [3, с. 91]. Проте, вже наприкінці ХІХ ст. галузь педагогічної теорії і практики освіти дорослих поступово набувала визнання у багатьох країнах світу незалежно від недосконалого термінологічного оформлення. А вже на початку ХХ ст. цей освітній напрям стає сферою активного теоретизування, а термін андрагогіка набуває другого народження, описуючи сукупність ідей навіщо і як навчати дорослих.

Грунтовний внесок у вивчення витоків андрагогіки та етимологію цього поняття зробив югославський вчений Д. Савічевіч [9, с. 210]. Він вказує, що, в ідеях великих мислителів минулого Сократа,

Платона, Аристотеля і софістів помітно прослідковується думка про необхідність навчання впродовж життя та розкрито особливості навчання дорослої людини на різних етапах її життєвого шляху. У працях Я. Коменського, вважає Д. Савічевіч, закладено концептуальні андрагогічні ідеї, хоча сам педагог цей термін не використовував.

Наведемо декілька тлумачень зарубіжних учених. Зокрема, в американських публікаціях було зафіксовано такі визначення: С. Брукфілд у 1986 р. назвав андрагогіку «сукупністю передбачень» (a set of assumptions), тоді як М. Ноулз (1989 р.) вважав її «теорією» (a theory), С. Мерріам у 1993 р. окреслив андрагогіку як «сукупність вказівок» (a set of guidelines) тоді як Д. Пратт у цей же період назвав її «філософією» (a philosophy) [5]. Водночас, слід зазначити, вже на початку ХХІ ст. Е. Холтон й Р. Суонсон (США) вказувалися, що період активного обговорення ролі андрагогіки добіг кінця, а сама наука навряд чи набуде в Америці такого вагомого значення, як у Європі [5, с. 223]. Хоча саме у США, у 1970 р. вперше було видано фундаментальну працю з андрагогіки «Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки», автором якої був фундатор світової андрагогічної думки М. Ноулз. Саме праці М. Ноулза разом із дослідженнями англійця П. Джарвіса, американця Р. Сміта й групи молодих учених із Ноттінгемського університету, на думку С. Змейова, стали підґрунтям формування теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки [3].

Загальну сутність андрагогіки переважна більшість дослідників визначають як науку про навчання, виховання, самоосвіту і самовдосконалення дорослих. Й оскільки у центрі уваги знаходиться доросла людина, виникає необхідність пошуку універсальних процесів, що забезпечують їх ефективність. У працях польських вчених знаходимо думку, що андрагогіка це теорія процесів навчання дорослої людини – розділ педагогіки, пов'язаний із навчанням, вихованням та самонавчанням дорослої людини. Андрагогіка окреслює цілі цих процесів, умови їх оптимізації і висновки, а також розв'язання з урахуванням добору змісту навчання, організаційних форм, методів і засобів навчання [8]. Проте важливою змістовою ознакою андрагогіки є те, що вона відповідає на питання, якою може бути доросла людина, якого рівня розвитку може досягнути у разі створення для неї оптимальних освітніх умов. Найбільш вагомою її ознакою, на нашу думку, є безпосередній вплив у процесі перетворення потенціалу особистості у реальні функціональні вияви в суспільних ролях.

Спробуємо виокремити змістові концепти цієї дефініції та узагальнити згадувані вище точки зору. Наголосимо, найбільші дискусії відбуваються навколо визначення ступеня спорідненості термінів «педагогіка» й «андрагогіка». Аналіз показав наявність достатньо суттєвих розбіжностей. Наприклад, група учених вважає, що

андрагогіка порівняно молода галузь наукового знання, яка знаходиться у процесі становлення, зберігаючи смислову наступність зі сферою педагогіки, вона містить вказівки про специфіку навчання дорослої людини та необхідність його спеціального дослідження [4, с.15-18]. М. Громкова підтримує цю позицію, й зазначає, що андрагогіка відносно новий напрям у системі наук про освіту, нова галузь педагогічної науки, основу якої становить специфіка освіти дорослих, що описує, пояснює, визначає особливості моделей і технологій освітніх процесів [2]. С. Вершловський також наголошує, що термін «андрагогіка» тільки починає активно залучатися до наукового обігу, незважаючи на свою понад сторічну історію. Проте вчений пропонує вести мову про «автономізацію» андрагогіки від педагогіки, про виокремлення цілої низки ознак, що дають підстави для характеристики андрагогіки як самостійної науки в системі людознавства. Її предметом він вважає багатоаспектну неперервну формальну, неформальну та інформальну освіту, яка здійснюється у відповідності до соціокультурних умов, запитів і психологічних особливостей дорослих [1, с. 20-22].

Виходячи із ідей М. Ноулза та урахування думку інших західних дослідників, С. Змейов, активний популяризатор андрагогічної наукової думки, автор численних праць у цій галузі, запропонував власне визначення андрагогіки як науки про навчання дорослих, що обґрунтовує діяльність суб'єктів навчального процесу (тих, хто навчається і тих, хто навчає) у сенсі його організації [3]. Він висунув ідею про те, що андрагогіка є новою галуззю знань і наук про освіту. Автор порівнює андрагогіку із дороговказною ниткою Аріадни в руках сучасної людини, яка прагне розв'язати власні проблеми за допомогою навчання. Натомість польський дослідник М. Марчук пропонує трактувати андрагогіку як «загальну теорію навчальних процесів дорослої людини, що відбуваються у різних формах освітньої й культурної активності – в шкільній освіті дорослих на різних рівнях, від загальноосвітньої до вищої школи для працюючих, у позашкільній професійній освіті дорослих, що має на меті удосконалення і модернізацію кваліфікації, у позашкільній загальноосвітній освіті дорослих, пов'язаній переважно з особистісними, індивідуальними потребами й інтересами, а також участь у різних освітніх і культурних заходах» [7, с. 69]. Андрагогіка окреслює цілі освітніх процесів, умови, що забезпечують оптимальність їх перебігу, а також сприяють розв'язанню таких проблем як добір змісту навчання, організаційних форм, методів і засобів навчання.

На сьогоднішній день відчувається міцний зв'язок між андрагогікою і іншими науками про людину, вказують польські вчені. Найбільше, на їх думку, зв'язок андрагогіки з іншими педагогічними науками виявляється із загальною педагогікою. Саме вона стала для андрагогіки зразком як методологічного, так і поняттєвого характеру.

Не можна оминати також інші педагогічні науки, що мають для андрагогіки велике значення, наприклад, теорія морального і естетичного виховання, суспільна педагогіка, педагогіка праці та ін. [6].

Отже, через такі розбіжності в окресленні предметного поля, місце андрагогіки у колі інших наук про освіту і виховання поки що остаточно не визначено. Натомість можна вести мову про певні крайні точки зору. Наприклад, коли її сприймають як розділ педагогіки – дидактику, чи педагогіку вищої школи, або навпаки, з урахуванням специфіки психології дорослої людини як суб'єкта навчання, андрагогіку визначають самостійною галуззю наукового знання поза межами педагогіки. Прибічники цієї позиції наголошують на інтегративній сутності андрагогіки, яка об'єднує знання про дорослу людину із багатьох галузей знань.

Між цими крайніми точками зору можна виокремити проміжні підходи до сутнісно-змістової незалежності андрагогіки. Загалом є підстави вести мову про існування чотирьох узагальнених позицій, розкритих у дослідженнях різних вчених [1; 2; 3; 7; 8]. Серед яких перша і четверта є крайніми, діаметрально протилежними, а друга й третя займають проміжні позиції. Зокрема, *перша* – спростовує усі підстави щодо наукової самостійності андрагогіки, оскільки освіта дорослих, як галузь дослідження, належить до наук, сформованих раніше (соціології, психології, антропології тощо). Від педагогіки вона вирізняється тільки своїм суб'єктом – дорослими, які навчаються. *Друга* – це сукупність точок зору за якими прослідковується визнання андрагогіки як галузі знань, але визнається прагматичність її змісту, підпорядкованого визначенню поведінці суб'єктів навчального процесу. У змісті *третьої* позиції андрагогіка розглядається як достатньо незалежна наукова дисципліна, що має чітко визначений предмет, завдання й методи дослідження. Натомість *четверта* – визнає самостійність андрагогіки та розглядає її як важливу складову інтегральної науки про навчання і освіту людини впродовж життя.

Водночас зауважимо, у будь-якому разі термін має педагогічні витоки, отже мова йде про «ведення людини» за допомогою освіти. Але для цього потрібно знати природу і особливості того, «кого ведемо», тобто дорослу людину, яка навчається. Відтак прослідковується спорідненість андрагогіки з іншими галузями наукового знання і практики, які входять в систему наук, визначену наприкінці 60-х років ХХ ст. видатним російським психологом Б. Ананьєвим як *людинознавство*.

Таким чином вважаємо, що андрагогіку можна брати до уваги з трьох основних позицій, які взаємопов'язані між собою та дають уявлення щодо її змістового поля (рис. 1).

Рис. 1. Змістове поле андрагогіки

У результаті розвитку андрагогіки як навчальної дисципліни й виокремлення знання про особливості освіти дорослих, відбувся її поділ на розділи й субдисципліни, який також не був позбавлений розбіжностей поглядів. У науковій літературі існує декілька таких систематизацій, отже наведену нижче можна трактувати як одну з них. Так Л. Турос, виокремлюючи андрагогіку за загальним змістовим наповненням як базову дисципліну, пропонує такий поділ [10]: історія освіти дорослих і андрагогічної думки; дидактика дорослих; теорія виховання дорослих; галузеві андрагогіки, субдисципліни андрагогіки. Для окреслення уявлень наукової специфіки андрагогіки доцільно виявити предмет її досліджень, систему понять через які цей предмет можна описати; основні принципи й методи, які уможливають процес його наукового пізнання й перетворення. Саме через вищезазначені чинники можна визначити місце й функцію андрагогічного знання у системі сучасної науки. Отже предмет андрагогіки має трирівневу структуру:

- 1) можливості розвитку дорослої людини засобами освіти;
- 2) процеси, які уможливають цю освіту;
- 3) відповідні інституції та установи, в яких цей процес відбувається.

Таким чином, можна зробити загальний висновок щодо міждисциплінарного характеру андрагогіки. Зокрема, її безпосередній взаємозв'язок з педагогікою та теорією освіти дорослих можна прослідкувати через аналіз сутності їх предметів (рис. 2)

У цьому контексті доцільно навести думку Т. Вуека щодо засадничих функцій, виконання яких покладається на андрагогіку [11]: діагностична (здійснює діагностування відповідних потреб і можливостей виховання дорослих); організаційна (окреслює умови, в яких мають бути організовані й реалізовані виховні дії аби їх результати були максимально кращими); пояснювальна (розкриває процес розвитку і навчання особистості дорослої людини, механізми виконання суспільних ролей і поведінки людини).

Рис. 2. Міждисциплінарний характер андрагогіки

Загалом, на нашу думку, на сучасному етапі розвиток андрагогіки має чітке підґрунтя. Передусім це *атрибутивність* тобто необхідність, невід'ємність освіти дорослої людини, визначену швидкоплинними змінами соціуму та *педагогізація* багатьох сфер професійної діяльності, що вимагає формування у людини нових компетентностей, які не були їй потрібні на попередніх етапах професійної діяльності (організація внутрішньофірмового навчання, центрів підвищення кваліфікації тощо). Окрім того вагоме місце посідає такий чинник як зростання ступеня самосвідомості сучасної людини, прагнення до самовдосконалення і самореалізації; поширення інтеграційних процесів, що загалом вимагають зростання професійної мобільності, яка, у свою чергу, спонукає до постійного набуття знань, а також нарощування у соціумі сукупного інноваційного досвіду навчання дорослих.

Таким чином, можна зробити висновок, що у дослідженнях дедалі більше укорінюється думка щодо зростання ролі, яку виконує у сучасному соціумі андрагогіка, її сутнісне відокремлення у сучасній структурі наук. По-перше, андрагогічне знання, насичене інформацією про дорослість, яка визначає зміст освітніх потреб, дає можливість сформувати науково-методичний супровід більш високого рівня узагальнення ніж у дидактиці вищої школи, педагогіці професійного навчання й підвищення кваліфікації. По-друге, андрагогічна підготовка уможливує розв'язання проблеми навчання освіти впродовж життя.

Література

1. Вершловский С.Г. Встреча со специалистом / С.Г. Вершловский // Новые знания. - 2005. - №2. – С. 20-24.
2. Громкова М.Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: учеб. пособ. / М.Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.
3. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
4. Колесникова И.А. Основы андрагогики : учеб. пособ. / И.А. Колесникова, А.Е. Марон, Е.П. Тонконогая и др.; Под ред. И.А. Колесниковой. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – 240 с.
5. Knowles M.S., Holton E.E., Swanson, R.A. The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development. 6-th edition. – London; New York: ELSEVIER Butterworth Heinemann, 2005. - 378 p.
6. Kuźnicka M. Góreckal. Andragogika – «Prowadzeniedorosłych» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу 04.01.2013:<<http://www.koweziu.edu.pl/edukator/index.php?option=andragogika>>. – Заг. з екрану. – Мова пол.
7. Marczuk M. Próba określenia andragogicznego modelu procesu kształcenia dorosłych / W: Problemy i dylematy andragogiki. Red. M. Marczuk. – Lublin; Radom: TWWP, 1994. – S. 69.
8. Przewodnik metodyczny dla doradców rolniczych. Kształcenie i uczenie się dorosłych. - Wersjaelektroniczna – poprawiona. –Poznań, 2008 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу 04.01.2012:<http://www.cdr.gov.pl/pol/o_poznan/przewodnik.pdf>. – Заг. з екрану. – Мова пол.
9. Savicevic D. Modern conceptions of andragogy / D. Savicevic // A Europeanframework. StudiesintheEducationofAdults. – 1991. – Vol. 23. – N3. – P. 209–231.
10. Turos L. Andragogika ogólna / Turos L. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2004. – 544 s.
11. Wujek T. Andragogika ijej związki interdyscyplinarne // W: Wprowadzenie do andragogiki. Red. T. Wujek. Warszawa: ITE, 1996. – 400 s.

Lukianova Larysa – *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the of the Andragogy Department, Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine*
E-mail: andragogika@ukr.net

ANDRAGOGY: RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE TERM ORIGIN AND THE PECULIARITIES OF ITS CURRENT CONTENT

Summary. *The necessity of the flexible reaction to the changes in the professional, public, economic, ethical spheres enables the constant renovation of knowledge and skills in their effective use in the process of performing different social roles as well as in life and professional situations. This resulted*

in growing the significance of adult education. The science whose subject is theoretical and methodical grounds of adult education and the ways of identifying the effective means of implementing them into the social life – andragogy – has a long history. The article represents the etymological analysis of the definition «andragogy» on having overviewed the foreign scientist's works. The term «andragogy» was firstly used by a German pedagogue A. Kapp in 1833. But it gained its autonomy from the pedagogy only in the second part of the XX century. A great contribution to the research of andragogy roots and the etymology of the term was made by a number of scientists from different countries (T. Alexander, D. Kidd, M. Knowles, F. Peggeler, Y. Radlinska, B. Samolovchev, L. Tuross and others). Thanks to their efforts, there were formed the andragogy basic notions and its research methods. There have been identified and analyzed a number of contradictions in the researchers' views to the andragogy content autonomy; it has been proved its relationship with the other scientific and practical branches which create the system of sciences about human beings. The author is of the opinion that andragogy can be viewed from three interconnected positions (as a curriculum discipline, as a scientific knowledge branch, as a social practice sphere). There has been revealed the interdisciplinary character of andragogy and its determining role on the current stage of the society development. In particular, attributive role – the necessity of adult education which is caused by rapid social changes, and pedagogical colouring of a lot of professional activity spheres.

Key words: *andragogy, pedagogy, scientific knowledge, social practice sphere, curriculum discipline.*

Bibliography

1. Vershlovskyy S.H. *Vstrecha so spetsyalystom / S.H. Vershlovskyy // Novye znaniya.* – 2005. – №2. – S. 20-24.
2. Hromkova M.T. *Andragohyka: teoriya y praktyka obrazovannya vzroslykh: ucheb. posob. / M.T. Hromkova.* – M.: YuNYTY-DANA, 2005. – 495 s.
3. Zmeev S.Y. *Andragohyka: osnovy teoryy, ystoryy y tekhnolohy obuchenyya vzroslykh.* – M.: PER SŹ, 2007. – 272 s.
4. Kolesnykova Y.A. *Osnovy andragohyky : ucheb. posob. / Y.A. Kolesnykova, A.E. Maron, E.P. Tonkonohaya y dr.;* Pod red. Y.A. Kolesnykovoy. – M.: Yzdatel'skyy tsentr «Akademyya», 2003. – 240 s.
5. Knowles M.S., Holton E.E., Swanson, R.A. *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development.* 6-th edition. – London; New York: ELSEVIER Butterworth Heinemann, 2005. - 378 p.
6. Kuźnicka M. Górecka. *Andragogika – «Prowadzeniodoroslych» : [Elektronny] resurs].* – Rezhym dostupu: 04.01.2013.<<http://www.koweziu.edu.pl/edukator/index.php?option=andragogika>>. – Mova pol.
7. Marczuk M. *Próba określenia andragogicznego modelu procesu kształcenia dorosłych / W: Problemy i dylematy andragogiki.* Red. M. Marczuk. – Lublin; Radom: TWWP, 1994. – S. 69.
8. *Przewodnik metodyczny dla doradców rolniczych. Kształcenie i uczenie się dorosłych.* - Wersjaelektroniczna – poprawiona. – Poznań, 2008 : [Elektronny] resurs]. – Rezhym dostupu: 04.01.2012.<http://www.cdr.gov.pl/pol/o_poznan/przewodnik.pdf>. – Mova pol.
9. Savicevic D. *Modern conceptions of andragogy / D. Savicevic // A Europeanframework. Studies in theEducation of Adults.* – 1991. – Vol. 23. – №3. – P.

10. Turowska L. Andragogika ogólna / Turowska L. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2004. – 544 s.

11. Wujek T. Andragogika i jej związki interdyscyplinarne // W: Wprowadzenie do andragogiki. Red. T. Wujek. Warszawa: ITE, 1996. – 400 s.